

Geliş Tarihi:

19.09.2022

Kabul Tarihi:

13.04.2023

Yayımlanma Tarihi:

26.06.2023

Kaynakça Gösterimi: İlerisoy, M. (2023). Nitel bir araştırma yöntemi yorumlayıcı fenomenolojik analiz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(46), 509-527 doi: 10.46928/iticusbe.1176444

NİTEL BİR ARAŞTIRMA YÖNTEMİ YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ

Derleme

Melike İlerisoy

İstanbul Ticaret Üniversitesi

melike.ilerisoy@istanbulticaret.edu.tr

Melike İlerisoy, Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümünden mezun oldu. Doktora eğitimini Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi alanında tamamladı. İstanbul Ticaret Üniversitesi Psikoloji bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır ve kendi özel ofisinde klinik pratiğine devam etmektedir.

NİTEL BİR ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ

Melike İlerisoy

melike.ilerisoy@istanbulticaret.edu.tr

Özet

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA), felsefi kökeni fenomenoloji, hermenötik ve idiyografiye dayanan çağdaş bir nitel araştırma yöntemidir. Bireysel deneyimin sistematik olarak araştırılmasına dayanan bu yöntemin amacı olgunun nesnel bir ifadesine ulaşma amacının aksine belirli deneyimlerin, olayların ve durumların katılımcılar için taşıdığı anlamları ayrıntılı olarak incelemektir. Başlangıçta Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz “yaratıcı, esnek ve akışkan bir yöntem” olarak nitelendirilmiş, araştırma süreci araştırmacının yorumlama becerisine bırakılmıştır. Ancak yaygın kullanımı araştırmanın amacı, soruların belirlenmesi, örneklem seçimi ve veri analizine kadar tüm süreçlerin nitel yöntemlere özgü güvenilirlik kriterleri bağlamında net bir şekilde belirlenmesini gerekli kılmıştır. İlk olarak sağlık psikolojisinde yöntemsel bir yaklaşım olarak tanımlanmakla birlikte giderek artan bir şekilde sosyal, klinik ve danışmanlık gibi psikolojinin diğer alanlarına doğru genişleyen bir yaklaşım haline gelmiştir.

Amaç: Araştırmanın temel amacı sosyal bilimlerde hızla ivme kazanan nitel yaklaşımların görece yeni bir yorumu olan ve olgunun analitik düzeyde incelenmesinin altını çizen Yorumlayıcı Fenomenolojik Araştırma yönteminin rasyoneli ve metodolojisinin sınırlarını çizmektir.

Yaklaşım: Bu çalışmada öncelikle Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz’in epistemolojik temelleri açıklanmış ve metodolojik çerçevesi çizilmiş, bir IPA araştırmasının fenomenolojik, hermenötik ve idiyografik odak korunarak nasıl yürütüleceğine ilişkin aşamalar aktarılmıştır. Ardından bu yöntemeye uygun araştırma sorularının nasıl hazırlanacağı, örneklemin belirlenmesinde önemli olan kriterler, veri analizine yönelik aşamalı süreç ve araştırmacı farkındalığı başlıkları ilgili yazın çerçevesinde açıklanmıştır.

Özgünlük: İncelenen olgunun katılımcılar için taşıdığı anlamlar yoluyla kapsamlı bir betimlemesine “olabildiğince” yaklaşmak amacıyla olan nitel araştırmalar için, seçilen yöntemin sınırlarını belirlemek büyük önem taşımaktadır. Güvenilirlik kriteri göz önünde bulundurularak analizin her aşamasını net, açık ve izlenebilir uygulama adımlarıyla ortaya koyan bu çalışmanın gelecek araştırmalar için bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz, Nitel Araştırma, Nitel Yöntemler

JEL Sınıflandırması: Z00

INTERPRETATIVE PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS

Abstract

Interpretive Phenomenological Analysis (IPA) is a contemporary qualitative research method with philosophical basis in phenomenology, hermeneutics and idiography. This method is based on the systematic investigation of individual experience. The aim is to investigate the meanings of certain phenomenon for the participants, unlike the aim of reaching an objective expression of the phenomenon. Initially, Interpretive Phenomenological Analysis was characterized as “a creative process, a flexible and fluid method”, and the analysis process was based on the interpretation skill of the researcher. However, thanks to its widespread use, all processes from the purpose of the research, the determination of the questions, the selection of the sample and the data analysis have been clearly determined in the context of the reliability criteria specific to the qualitative methods. Initially defined as a methodological approach in health psychology, it has increasingly become an approach that expands into other areas of psychology such as social, clinical, and counseling.

Purpose: IPA is a relatively new branch of qualitative approaches that has become widespread in social sciences and its emphasis is on in-depth examination of the phenomenon. The main purpose of this research is to determine a framework on the basis of the literature on why and how to conduct interpretive phenomenological research.

Approach: In this study, firstly, the epistemological foundations of Interpretive Phenomenological Analysis were explained and its methodological position was determined, then the stages of how an IPA research would be conducted while maintaining a phenomenological, hermeneutic and idiographic focus were explained. Then, the research questions, sample selection, gradual data analysis process and the reflexivity of the researcher were explained within the framework of the literature.

Originality: It is very important to determine the methodological boundaries of a research. This study, which explains each step of the analysis in detail by considering the reliability criteria, can be an important reference for future research.

Keywords: Interpretive Phenomenological Analysis, Qualitative Research, Qualitative Methods

JEL Classification: Z00

GİRİŞ

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz felsefi kökeni fenomenoloji, hermenötik ve idiyografiye dayanan bütünleştirici ve çağdaş bir nitel araştırma yöntemidir. Ortaya çıkışından bu yana hızlı bir şekilde tanınan ve birçok alanda etkili araştırma yöntemlerinden biri haline gelen Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA), bireyin bir olgu hakkındaki kişisel algısının ayrıntılı bir şekilde incelenmesine dayanmakta ve katılımcıların deneyimlerinin anlamı ve katılımcıların bu deneyimi nasıl anlamlandırdıklarını anlamaya yönelik bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Katılımcıların belirli deneyimlere yükledikleri anlamlar, IPA araştırmasının temel çalışma birimi olarak kabul edilmektedir (Smith ve Osborn, 2007, s.54). Buna göre araştırmacılar, IPA'nın iki önemli eksenini olan "söyleneni duyma" ve "anlam çıkarma" yoluyla, yaşanmış deneyimler için "içeriden (katılımcının anlamlandırma dünyasından) bir bakış açısı" elde etmeye çalışmaktadır. Az sayıdaki katılımcının yaşanmış deneyimlerinin ayrıntılı analizini incelemenin yanı sıra, belirli bir olguya ilişkin deneyimlerin benzeşme ve ayrışma düzeyine vurgu yapan yönüyle de birçok araştırmacının ilgisini çekmektedir (Miller, 2018, s.243).

Literatür incelendiğinde IPA uygulaması yürüten araştırmacıların analiz süreçlerine ilişkin adımları net bir şekilde sundukları ancak katılımcı ve araştırmacı arasındaki etkileşim süreçlerinin güvenilirliğinin nasıl sağlandığını yeterince ortaya koyamadıkları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı epistemolojik temelleri bağlamında araştırmanın güvenilirliği ve araştırmacı farkındalığı merkeze alınarak bir IPA araştırmasının metodolojik çerçevesini ortaya koymaktır. Bu bağlamda öncelikle sosyal bilimlerde araştırma yöntemlerinin pozitivist paradigmadan anlama dayalı paradigmalara doğru evriminin tarihsel süreci aktarılmıştır. Ardından inşacılık, nitel araştırmalar ve IPA'ya uzanan metodolojik çeşitliliğin felsefi temelleri üzerinde durulmuş ve bir IPA araştırmasının nasıl yürütüleceğine ilişkin adımlar sistematik biçimde sunulmuştur.

YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ'İN DAYANDIĞI FELSEFİ TEMELLER

Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte Orta Çağ Avrupası'nın metafizik dünya görüşü eleştirel ve bilimsel bir dünya görüşüne doğru gidecek olan yolu açmıştır. Din, politika, ekonomi, sanat, felsefe gibi birçok alanda yaşanan reformları takiben 17. ve 18. yüzyıl Aydınlanma dönemi, insanın aklını kullanarak kendini geliştirebileceği inancına dayanan bir düşünsel dönüşüme zemin hazırlamış, tarihsel ve toplumsal koşullar, savaş ve anarşi ortamı entelektüel, ahlakî ve sosyal yaşama yeni bir zemin arayışını gündeme getirmiştir. Evrenin merkezinde Tanrı yerine özgür iradesiyle kendi seçimlerini yapabilen insanın olduğu fikri, Tanrı ile dünya arasında bir bütünlük olduğu görüşüne sahip Orta Çağ düşüncesinden kopuşu beraberinde getirmiştir. Gelişmeye başlayan sanayi toplumu, kendiliğinden ve bireyin yeniden keşfi sürecinde kullanılacak akılcı paradigmanın yükselişine sahne olmuştur.

Pozitivist/akılcı paradigma nesnel dış gerçekliğin oluşumuna etki eden mekanizmaları araştıran tahminci/kestirimci (predictive) ve açıklayıcı bilgi elde etme girişimine kaynaklık eden bir düşünme biçimidir. Positivist metodolojide araştırma dış dünya hakkındaki bilginin nasıl elde edileceğine ilişkin bir doğa bilimi anlayışına dayanmaktadır. Özellikle doğa bilimleri ile ilgili disiplinlerde kuram ve araştırmaya hâkim olan paradigma, Newton'un mekanik düzenekleri evrenin işleyişine uyarlamasıyla ortaya çıkan mekanik bir dünya görüşüdür. Bu görüş evrenin işleyişine ilişkin yasaların ortaya çıkarılması, gerçekliğin nesnel bir biçimde algılanması ve açıklanması için araştırmacının kendini dışarıda bıraktığı bir gözlem ve deney sürecini gerektirmektedir. Elde edilen bilgi dış dünyadaki düzenli ilişkileri ifade eden ve oldukça genel önermelerden oluşan kuramlar inşa etmek amacıyla kullanılır. Bu kuramlar altta yatan yasaların ortaya çıkarılması için dış dünyanın ne şekilde işlediğini açıklamaya çalışmaktadır. Gözlem ve deney kesin bilginin tek kaynağı olarak, keşfedilen olayları hem açıklamaya hem de tahmin etmeye yardımcı olur. Bir "şeyi" açıklamak ve tahmin etmek o "şeyin" benzer "şeylere" açıklık getirecek nitelikte bir düzenin ve örüntünün bir örneği olduğunu göstermek esasına dayanır. Bu düzenlilikleri ifade eden önermelerin doğruluğu mantıksal bir zorunluluğun konusu değildir, bu önermelerin gözlem ve deney yoluyla nesnel olarak test edilmesi esastır. Bu tahminlere dayanarak gelecekteki olayları istenen hedefler gerçekleşecek ve istenmeyen sonuçlar ortadan kaldırılacak şekilde kontrol etmek mümkün hale gelecektir. Duyusal deneyimlerle keşfedilen olayların arkasındaki veya ötesindeki elde etmeye çalışmak, bu olayları bir şekilde zorunlu kılmış olan fakat gözlemlenemeyen özlerin, mekanizmaların veya doğaların (nature) bilgisini vermek, bilimin amacı değildir (Keat ve Urry, 1994, akt., Kuş, 2012, s.7).

Bilimin gelişiminde hâkim bir epistemolojik yaklaşım olan pozitivism 20. Yüzyılın başlarında ortaya çıkan sosyoloji ve psikoloji gibi sosyal bilimlerin gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bu disiplinler birer bilim olarak gelişimlerini positivist paradigmanın yükselişte olduğu dönemde tamamlamışlardır. Sosyal bilimlerdeki pozitivistler gerçekliğin sosyal düzlemine atıfta bulunma girişimini gözlemlenebilir bir süreçten geçemeyeceği gerekçesiyle reddetmişler, çalışmalarını bireyin veya toplumun "sui generis" karakterine dayandırmışlardır (Keat ve Urry, 1994, akt., Kuş, 2012, s.11). Özellikle olguları niceliksel olarak açıklanamayan sosyolojiyi bilim olarak tanımlama amacıyla olan Comte felsefesinde karşılık bulan bu yaklaşıma göre, düzen ve ilerleme uzlaştırılabilir olarak görülmektedir. Öte yandan psikoloji, kendi ontolojik problemlerini ortadan kaldırabilmek ve pozitivist bir bilim dalı haline gelebilmek için doğa bilimini ve onun yöntemi olan deneysel yöntemi benimserken, epistemolojik bir sorgulama sürecine girmemiştir (Narter, 1999, s.12). Pozitivist epistemolojiyi benimsemiş ve paradigmatik dönüşüm sürecinden görece az etkilenmiş bir disiplin olan psikoloji için deneysel yöntem uzunca bir süre ölçülebilir, test edilebilir ve genellenebilir bilgiye ulaşmanın tek yolu olagelmiştir. Bu yöntemde operasyonel tanımlar, ölçümler, gözlemler ve deneyler merkezi öneme sahiptir. Dolayısıyla sosyal bilimlerde hâkim olan positivist metodoloji bu alanların bilim olma meşrûluğuna ulaşma amacıyla yakından ilişkili olduğu için doğa bilimlerinde olduğu kadar sosyal bilimler alanında da geçerli bir yaklaşım olmuştur. Pozitivist epistemolojinin sosyal

bilimler metodolojisine etkisi, özellikle nicel araştırma tekniklerinin kullanımıyla kendini göstermiş, sosyal bilimler araştırmada nicel yöntemi vazgeçilmez bir metodoloji olarak kabul etmiştir.

ANLAMA DAYALI YAKLAŞIMLAR

Pozitivist paradigmanın, modern bilim metodolojisindeki uzun süren hakimiyeti ve sosyal bilim araştırmalarına etkileri bir yandan devam ederken diğer yandan da bu disiplinler içinde alternatif yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Özellikle sosyal bilimlerde pozitivist alternatif olan anlamaya dayalı yaklaşımlar her ne kadar uzun bir süre etkin olamamışlarsa da kökleri eskilere uzanmaktadır. Weber doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin metodolojik birliği konusuna vurgu yapan önemli isimlerden biridir. Weber yeni bir açıklamayla sosyolojiyi “sosyal etkinliği, yorumlama yoluyla anlamak, böylece akışını ve etkilerini nedensel olarak açıklamak isteyen bir bilim” şeklinde yeniden tanımlamıştır (aktaran, Kuş, 2012, s.68). Etkinlik kavramı ile ifade edilen bireyin öznel bir anlam yükleyerek yaptığı her türlü insan davranışdır, sosyal etkinlik kavramı ise, onu yapan bireyin ona yüklediği öznel anlam gereğince başkalarının davranışlarını göz önünde bulunduran ve buna göre bir yol izleyen etkinliği ifade etmektedir. Yorumlayıcı sosyolojinin öncüsü olan paradigmatik dönüşüm, sonraki yıllarda ortaya çıkan ve araştırma geleneğinde etkili olan fenomenolojik yaklaşımlara da kaynaklık etmiştir (Kuş, 2012, s.67).

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra Popper ve Kuhn başta olmak üzere araştırmacılar psikoloji, iktisat, tarih, sosyoloji gibi disiplinlere ilişkin yerleşik kuramları mercek altına yatırmışlar, dış dünyaya dair akıl, nesnel gözlem ve deneyle ortaya çıkarılacak tek bir doğrunun olmadığını, bunun yerine özne merkezli çoğulcu bir anlayış gerektiği görüşünü ileri sürerek pozitivist paradigmayı eleştirmeye başlamışlardır. Böylece postmodernist paradigma içinden insan psikolojisini anlamaya dair yeni bir yaklaşım olan sosyal inşacılık ortaya çıkmıştır (Arkonaç, 2006, s.7).

Sosyal inşacılık bireyin kendinden bağımsız, “bilinmeyi bekleyen” bir gerçeklik anlayışını reddetmekte, sosyal gerçekliğin bireysel anlamlandırmalar yoluyla daimî inşa ve dönüşüm halinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu bağlamda pozitivist, akılcı, modernist görüşler epistemolojik olarak bilginin keşfedildiğini ve ortaya çıkarıldığını esas alan bir bilgi tanımını savunurken, postmodern görüşler bilginin keşfedilmek yerine yorumlandığını, ortaya çıkarılmak yerine oluşturulduğunu (constructed) varsaymaktadır. Yükselen paradigma, nesnel bilgi üretme süreci yerine dünyanın göreliliğini temel alan bir bilgi üretme sürecine vurgu yapmaktadır. Buna göre dış gerçeklik belli düzen ve yasalarla çevrili bir sistem olmakla birlikte farklılıklar ve zıtlıklarla da tanımlanabilir. Sosyal olgular genellenebilir yasalarla değil, bir olgunun kendine özgü boyutlarının derinlemesine araştırılması ve ayrıştırılması yoluyla anlaşılabilir. Amaç genellemeler yerine bir olgunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Pozitivizmin tersine görüngüler alanından öte, bunların altındaki yapıları, özleri, mekanizmaları dikkate alan postmodern paradigmlar ulaşılmaması hedeflenen gerçeğin zihin ve rasyonalite vasıtasıyla anlaşılması yaklaşımını reddetmektedir. Söz konusu paradigma sosyal fenomenlerin dinamiklerini, altta yatan ekonomik yapı ve süreçlere göre açıklayan Marks’ın

görüşünü, aynı şekilde psikolojik fenomeni açıklamada ortaya konan psişik yapı ve davranış gözlemi temelli (Freud ve Adler) varsayımları da eleştirmektedir (Popper, 1963, s.34-39). Bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru olan bir biçim yoktur düşüncesinden hareketle nihai bir gerçeklik fikrinin yanı sıra, dış dünyanın düzenli yapıların bir sonucu olduğu fikrine de karşı çıkmaktadır. Bunun yerine postmodernizm bilginin karşılıklı insanlar arasında üretildiğini, yani zihin dışında konuşulan dilde sürekli üretilip dönüştürüldüğünü, dolayısıyla da keşfedilecek bir gerçekliğin olmadığını ya da gerçekliğin öznel arası etkileşimde sürekli olarak ve yeniden inşa edildiğini ileri sürmektedir. Yukarıda da kısaca değinildiği üzere inşacılık, insanların aktif olarak kendi bilgi ve deneyimlerini inşa ettiklerini ve gerçekliğin öğrenenin deneyimleri tarafından belirlendiğini öne süren bir yaklaşımdır. Deneyimle birlikte önceki bilgi ve yeni olayların etkileşimi yoluyla bireysel anlamın inşasına dayanan paradigma insandan bağımsız, 'orada, dışarıda' araştırılmayı bekleyen bir dış gerçeklik olmadığını ileri sürmektedir.

Anlama dayalı epistemoloji, nitel araştırma desenlerinin kullanımıyla sosyal bilim metodolojisini büyük ölçüde etkilemiştir. Nitel kelimesi, nicelleştirme ve deneysel süreçlerle kesin olarak sınıp ölçülemeyen öznel gerçekliği ve duruma özgü anlamları ifade etmektedir. Nitel araştırmacılar, gerçekliğin inşa edilen doğasını, araştırmacı ve incelenen şey arasındaki karşılıklı ilişkiyi ve nesnellik yerine araştırmacı ve katılımcılara ait farklı bakış açılarını vurgulamaktadır. Nitel araştırmacılar, sosyal deneyimin nasıl yaratıldığı ve anlamlandırıldığına yanıt ararken, nicel araştırmacılar değişkenler arasındaki nedensel ilişkileri ölçümleyen deneysel süreçlerin sonuçlarına odaklanmaktadır. Son yıllarda psikolojide nitel araştırmaların çarpıcı bir şekilde arttığı görülmekte, sosyal bilimlerin kapsamına giren hemen her konuda giderek artan bir şekilde nitel yaklaşımların önemi kabul edilmektedir.

Fenomenolojik yöntem 20. yüzyılın erken dönemlerinde Edmund Husserl tarafından insanların dünyayı anlamalarına ilişkin evrensel yapıların anlaşılması amacıyla geliştirilen bir nitel araştırma yöntemidir (Finlay, 2009, s.4). Fenomenoloji Kant, Hegel, Heidegger ve Husserl gibi birçok düşünür tarafından farklı şekillerde ele alınmasına rağmen, en yalın haliyle birinci şahıs deneyimine atıfta bulunmak için kullanılabilir. Bu tür bir araştırma, bireylerin öznel deneyimlerinin dikkatlice tanımlandığı, kaydedildiği ve incelendiği bir metodoloji kullanır. Gözlem ve deneye dayanan diğer araştırma yöntemlerinden farklı olarak amaç, katılımcılardan deneyimin ya da davranışların yalnızca fiziksel bir tanımını elde etmekten ziyade, fenomenin deneyimlenen anlamlarının tanımını elde etmektir. Bu yaklaşım insan zihnine ve iç dünyasına girmek, diğer bir ifadeyle dışarıdaki olguya içeriden bakmak için bilimsel bir yöntem sunmaktadır. Fenomenolojiye göre bulunduğu grup veya birey için anlamı olan, fakat dışarıdan bakıldığında anlamsızlaşan ve farklı değer ölçülerine tabi tutulan olgular ile o grup veya birey hakkında bir çözümlemeye gitmek eksik bir yaklaşımdır. Fenomenolojik araştırmacılar bir olgunun somut olarak yaşandığı şekliyle taze, karmaşık ve zengin tanımlarına, deneyimle ortaya çıkan anlamlarına odaklanmak konusunda hemfikirdir. Buna göre tüm belirsizliği ve önceden bilinmezliği ile yaşanan deneyimin bireyin kendine özgü algılayışını

yansıtabak şekilde ele alınması gerekmektedir (Wertz, 2005, s.172, akt., Finlay, 2009, s.5). Araştırmacılar olgunun nesnel niteliklerine bakmak yerine bireyin şu anda ne olmakta olduğu konusundaki öznel değerdendirmesine ağırlık vermektedir. Dışarıdan bakıldığında herhangi bir anlam ifade etmeyen olgular ancak birey için ne anlama geldiği açığa çıkarıldığında anlamlı bir nitelik kazanmaktadır. Dolayısıyla özleri ve içsel nitelikleri bağlamında olguları açıklamaya imkân veren fenomenolojik yaklaşım süreçte yeni ihtiyaçlar ekseninde ortaya çıkan ve olgunun analitik/derinlemesine yorumlanmasını hedefleyen yorumlayıcı yaklaşımların temeli olmuştur.

YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ'E DAİR METODOLOJİK DEĞERLENDİRMELER

Yorumlayıcı fenomenolojik analiz (IPA), genelleyici bulgular üretmek yerine, belirli bir kişinin belirli bir bağlamda belirli bir durumu nasıl anlamlandırdığına dair içgörüler sunmayı amaçlayan nitel bir araştırma yöntemidir. Husserl'in aşkın fenomenolojisini ve Heidegger'in yorumlayıcı fenomenolojisini en geniş iki fenomenolojik araştırma kategorisi olarak tanımlayan IPA, her iki geleneğin fikirlerini birleştirerek, "şeylerin nasıl görüldüğü ile ilgilendiği ve şeylerin kendileri adına konuşmasına izin verdiği" için açıklayıcı ve yorumlayıcı bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Finlay, 2011 akt., Miller ve Minton, 2016; Pietkiewicz ve Smith, 2014, s.8). IPA ayrıca Merleau-Ponty (2005), Schleiermacher (1998) ve Gadamer'in (1996) felsefi ilkelerini benimseyen diğer fenomenolojik yaklaşımlardan da faydalanır; bu bağlamda (a) varoluşsal anlama odaklanır, (b) katılımcı ve bağlam arasındaki sürekli etkileşime vurgu yapar, (c) katılımcılar üzerindeki tarihsel, bağlamsal ve politik güçleri dikkate alır. İnsan deneyiminin (ve şeylerin) bilinçte algılandıkları şekliyle incelenmesi anlamına gelen Fenomenoloji katılımcıların düşünceler, duygular ve anılar yoluyla aktardıklarına odaklanarak onların iç dünyalarına erişmeye ve anlamı ortaya çıkarmaya çalışır. Fenomenolojik kökenleriyle tutarlı olarak IPA, bireylerin deneyimlerine yükledikleri anlamları, kendi hikayelerini kendi sözleriyle anlatmaya teşvik etmektedir (Smith ve Osborn, 2007, s.59). Dolayısıyla IPA'da katılımcılar deneyimsel uzmanlar olarak kabul edilmektedir.

Hermenötik veya varoluşçu fenomenoloji, fenomenolojik araştırmalarda yorumun kaçınılmaz olduğu anlayışına dayanmaktadır (Smith, 2004, s.40). Heidegger saf açıklamanın tek başına anlamı ortaya koyma yeteneğinin sınırlı olduğunu ileri sürerek hermenötik yöntemini ortaya atmıştır. Heidegger, anlamları yorumlamanın ve böylece Husserlian/tanımlayıcı fenomenolojiyi bir adım daha ileri götürmenin önemli olduğunu dile getirmiştir. Buna göre varoluşçu fenomenolojide daha fazla yorumlayıcı bir alan vardır. Heidegger insanların bir nesne ve ilişkiler dünyasının parçası olduğunu, dünyadaki varlığımızın her zaman bir şeyle veya biriyle ilişkili olduğunu vurgulayarak, insanların anlam yaratma faaliyetlerinin yorumlanmasını fenomenolojik sorgulamanın merkezine koymuştur (Smith ve Eatough, 2006, s.21).

Heidegger gibi, Merleau-Ponty (2005) de dünya hakkındaki bilgimizin durumsal ve yorumlayıcı niteliğine vurgu yaparak insan varlığının diğerleriyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu ifade

etmiştir. Merleau-Ponty (2005, s.241)'ye göre fenomenolojik dünya saf varlık değildir, ancak bireyin deneyimlerimin ve aynı zamanda birey ve diğer insanların deneyimlerinin, çarkın dişlileri gibi birbirleriyle kesiştiği yerde ortaya çıkan duyumdur. Bu açıdan fenomenolojik dünya öznel ve öznel arasında ayrılmaz. Dolayısıyla deneyimlerin doğası hakkındaki anlayışı genişletmek, deneyimlerin her zaman diğer insanlarla olan ilişkilerin varlığı veya yokluğu ile anlaşılabilirliğini kabul etmek gerekmektedir. Benlik ve ötekiler arasındaki farkı genişletmeye yönelik her türlü girişimi reddeden hermenötik fenomenoloji dünyadaki deneyimlerin içine düştüğümüze, anlam peşinde koştuğumuza ve içinde yaşadığımız dünya ile bağlantılı bir öz bilince sahip olduğumuza inanmaktadır. Çoklu felsefi yaklaşımların katkılarıyla IPA'nın hermenötik merceği daha fazla derinlik ve anlam kazanmaktadır.

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz araştırmacıları katılımcıların günlük yaşamda sıklıkla gözlemlenmemiş veya incelenmemiş olan yaşanmış deneyimlerinin özelliklerine odaklanarak, belirli deneyimleri anlamlandırma biçimlerinin ayrıntılarını ortaya çıkarmayı, daha az fark edilen anlamlara ışık tutmayı amaçlamaktadır. IPA nicel çalışmaların sorduğu "ne kadar" sorusunun aksine "ne" ve "nasıl" sorularından yola çıkarak karmaşık bir süreci keşfetmeye ve insan deneyiminin çok yönlü doğasını aydınlatmaya çalışır. Bir fenomenin keşfedilmesi, tanımlanması, anlaşılması ve yorumlanması amacıyla katılımcıların kendi iç dünyalarına ilişkin yansımaları, yine katılımcıların kendi söylemlerinden duymaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, IPA, sadece deneyimlendiği şekliyle fenomene değil, fenomenin deneyimlendiği bağlama da atıfta bulunur; araştırmacılar, sosyal, tarihsel ve kültürel faktörlere bağlı olarak katılımcıların bağlamsal deneyimlerine de odaklanmaktadır (Finlay, 2011 akt., Tuffour, 2017, s.2). Bu itibarla IPA, açıklayıcı olmaktan ziyade, katılımcılar açısından kendi bağlamları içinde bu tür deneyimlere sahip olmanın ne anlama geldiğine dair araştırmacının yorumlayıcı konumunun altını çizen bir yol izlemektedir.

Analizin başkasının deneyimi üzerinden ilerleyecek olması nedeniyle katılımcıların zihninden doğrudan elde edilemeyen deneyim, araştırmacı tarafından yapılacak bir yorumlama sürecini gerektirir ve bu IPA'yı hermenötik bir bakış açısına bağlar. Hermenötik, yorumlama sanatıdır ve anlamın yenilenmesini içerir (Dallmayr, 2009, s.23). Analizin her zaman yorumlamayı içermesi, araştırmacının analiz ve araştırmadaki merkeziliğini kabul etmesi açısından hermenötik ile güçlü bir şekilde bağlantılı (Brocki ve Wearden, 2006, s.88) olan IPA, deneyime içeriden bir bakış açısı kazandırmak için çifte yorum bilim gerekliliğini ileri sürmektedir. Buna göre katılımcı kendi kişisel ve sosyal dünyasını anlamlandırmaya çalışmakta; araştırmacı ise katılımcının kişisel ve sosyal dünyasını nasıl anlamlandırdığını anlamaya çalışmaktadır (Smith, 2004). Smith ve arkadaşları (2009), IPA araştırmacısının özünde iki konumu benimsediğini belirtmektedir; ilk konum dünyayı katılımcının perspektifinden görmeye çalışan araştırmacıya ait içeriden bakış açısıdır. İkinci konum ise olup bitenleri araştırmacının nasıl deneyimlediğine dair katılımcının bakış açısının bilinçli ve sistematik keşfidir. İkinci konum, süreç boyunca araştırmacının katılımcıyla eşzamanlı bir ilişkiyi benimsemesini, katılımcının söylediklerini sorgulamasını ve yorumlamasını gerektirir. Bu nedenle

yorumlar, hem katılımcının deneyimlerini ifade etme kapasitesi hem de araştırmacının bunları inceleme yeteneği ile sınırlıdır. Gerçekte, fenomen oradadır, görünmeye hazırdır, ancak ortaya çıkmasını kolaylaştırmak için araştırmacının olabildiğince dikkatli bir şekilde çalışması gerekmektedir. Bu süreç, araştırmacının kendi önyargıları tarafından etkilendiği için karmaşık hale gelebilmektedir (Smith ve ark., 1999, akt., Brocki ve Wearden, 2006, s.97). Bu nedenle IPA, bir başkasının kişisel dünyasına tamamen veya doğrudan tam olarak erişmenin pratik olmadığını kabul eder. Dolayısıyla amaç, katılımcının dünyasına mümkün olduğu kadar “yakınlaşabilen” bir açıklama elde etmektir.

Schleiermacher (1998, s.229-230)’a göre hermenötik metod gramatik/dilbilgisel yorumlama ve psikolojik yorumlama şeklinde iki yorumlama süreci içinde ilerlemektedir (akt., Miller ve ark., 2018). Kendi zihninde ne olup bittiğini anlamayı amaçlayan katılımcının deneyimine erişim zorluğu yorumlama sürecinin en önemli güçlüklerinden biridir. Bu nedenle, IPA süreci iki yorumlama alanında paralel ilerlemektedir; araştırmacı zihnindeki fenomeni anlamlandırmaya çalışan katılımcının anlam oluşturma sürecini anlamaya çalışmaktadır. Dahası, yaklaşımın yorumlayıcı niteliği sayesinde araştırmacı, katılımcıların hikayelerini kendi doğal ortamlarında dinleyebilme imkânına sahip olduğu için aynı zamanda katılımcıların esneklik ve içgörü kazanmalarını da sağlamaktadır. IPA çok çeşitli epistemolojik kökenlere sahip olsa da anlam oluşturmanın nasıl gerçekteleği bağlamında diğer nitel araştırma yöntemleriyle birleşmektedir.

IPA, her vakayı ayrıntılı olarak analiz etme amacına göre idiografiktir, belirli bir kavrayış veya gestalt elde edene kadar tek bir görüşmenin tekrar tekrar ve ayrıntılı analizine odaklanmaktadır. IPA, kendilerine özgü bağlamları içinde bireylerin belirli bir fenomeni nasıl anlamlandırdıklarına ilişkin titiz, ayrıntılı ve derinlemesine bir analizi gerektirir; her katılımcının bireysel öyküsünden yola çıkan bireyselleştirilmiş analiz yoluyla, katılımcıların düşünceleri, inançları ve davranışları hakkında daha bilgilendirici bir anlayış elde etmeyi hedefler (Miller ve ark., 2018). Dolayısıyla her bir vaka IPA araştırmasının merkezindedir; araştırmacı, bir sonraki vakaya geçmeden önce her bir vaka hakkında mümkün olduğunca çok şey anlamaya çalışır. IPA, hem deneyimlerini anlatan katılımcıların yaşam dünyasını göstermekte hem de daha genel temalarla nasıl uyumlu olduklarını açıklayan çapraz analizler yoluyla da bireysel odağını korumaktadır (Smith ve Eatough, 2006, s.331-332).

Bu amaca bazen tek bir kişinin yaşadığı deneyimin derinlemesine incelenmesini temsil eden tek vaka çalışmaları ile, daha yaygın olarak ise, her bir vakanın ayrıntılı analitik yorumunu ve bunu takiben vakalardaki ortak kalıpların belirlenmesini temsil eden birden çok vaka çalışmalarıyla ulaşılmaktadır. Her iki durumda da birer çalışma birimi olarak ele alınan bireylerin fenomen ile olan etkileşimleri hakkında derinlemesine bir anlayış elde etmek hedeflenir. Böylece IPA çalışmaları, sadece paylaşılan temaları sunmakla kalmayıp, aynı zamanda bu temaların bireyler için taşıdığı özel anlama da işaret ederek, örneklemedeki benzeşme ve ayrışma dengesine de vurgu yapmaktadır. Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz bireylerin neyi, nasıl ve niçin yaptıklarını bildikleri varsayımından hareketle, kendi deneyimlerinin anlaşılmasına dair metodun da sahibi olduklarını ileri sürmektedir. Bu içsel

bilgi ve metot yoluyla ortaya konan anlamlar sosyal gerçekliği oluşturmaktadır. Birtakım nesnelere bize nasıl görünüyor diye diyor Husserl, öznenin ancak özüne dönmek suretiyle anlaşılabilirliğini ifade etmektedir (Giorgi ve Giorgi, 1997, s.235).

Buraya kadar Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz'in dayandığı felsefi temeller ve ön kabuller üzerinde durulmuştur. Çalışmanın devamında ise güvenilirliği sağlayan kriterlerin altı çizilerek, tipik bir IPA analizinin basamakları genel hatlarıyla aktarılacaktır.

YORUMLAYICI FENOMENOLOJİK ANALİZ'İN AŞAMALARI

Araştırmacılar IPA çalışmalarını yürütmek için çeşitli yönergeler ve adımlar belirlemişlerdir ancak bu adımlar belli bir kurallar bütününe işaret etmekten çok araştırmanın amacı ve araştırma paradigmasına uygun bir başlangıç noktası oluşturmayı amaçlamakta, araştırma sürecine farklı bakış açılarını dahil ederek araştırmacıların yaratıcılığını ve esnekliğini teşvik etmeleri gereğine vurgu yapmaktadır (Larkin ve Thompson, 2011; Pietkiewicz ve Smith, 2014; Smith ve Osborn, 2007). Devam eden bölümde tipik bir IPA araştırmasının temel basamakları her adımda dikkat edilmesi gereken güvenilirlik kriterleri göz önünde bulundurularak detaylandırılacaktır.

Araştırma Sorularının Belirlenmesi

Soruların araştırmanın amacına uygun olarak nasıl belirlendiği fenomenolojik araştırmalarda büyük önem taşımaktadır. Dikkatli bir şekilde hazırlanan sorular, araştırma sonuçlarının kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Amaca uygun olarak hazırlanmış sorular aynı zamanda katılımcıların kişisel deneyimlerini, sosyal olarak kabul edilebilir cevaplara yönlendirmeden ortaya çıkarabilir. Araştırma sorularının katılımcıların deneyimleri nasıl anlamlandırdıklarına yönelik açık ve kişisel veriler ortaya koyabilmesi için IPA'nın epistemolojik doğasına göre oluşturulması büyük önem taşımaktadır (Reid ve ark., 2005, s.22). Geleneksel fenomenolojik araştırma soruları ile karşılaştırıldığında, IPA soruları genellikle belirli bir fenomenin “ne” olduğundan çok “nasıl” olduğu ile ilgilidir (Tuffour, 2017, s.1). Dolayısıyla IPA sorularının duygusal, bilişsel, bedensel ve davranışsal bileşenler dahil olmak üzere bir olgunun deneyimi üzerinde kapsamlı bilgiler elde edecek şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Buna göre “Bu deneyimi yaşadığımızda nasıl hissettiniz?”, Bu deneyim sizin için ne anlama geliyor? şeklinde “nasıl” sorusuna karşılık gelecek şekilde hazırlanmış ifadeler tipik bir IPA çalışması için uygun görünmektedir.

Örneklem Seçimi

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analize uygun araştırma soruları belirlendikten sonra, bir sonraki adım, araştırılan fenomeni halihazırda deneyimleyen, duygu ve düşünceleriyle deneyimini doğru ve eksiksiz bir şekilde tanımlayabilecek katılımcıların seçilmesidir. Deneyim katılımcılar için ne kadar önemli olursa, araştırmanın zengin veriler sağlama olasılığı o kadar yüksek olur (Smith ve Osborne, 2007, s.56). Katılımcıların önceden belirlenmiş bir örneklem büyüklüğüne ulaşma çabası veya genelleme arzusuyla seçmemesi gerektiğini ifade eden Reid ve arkadaşlarına göre IPA çalışmalarında

“daha azın daha çok olduğu” fikri hakimdir (Reid ve ark., 2005, s.22). IPA'nın idiografik doğasına uygun olarak, Pietkiewicz ve Smith (2014, s.9), ortalama 5-10 homojen katılımcı ile nispeten küçük örneklem büyüklükleri önermiştir.

Veri Analizi

IPA'da veri analizi, önceden belirlenmiş adımlar dizisi olarak tasarlanmaktan öte araştırılan olgunun zengin bir tanımına nasıl ulaşılacağına dair bir model olmayı amaçlamaktadır. Genel olarak IPA tanımlamadan yorumlamaya doğru yol alır; katılımcının bakış açısından yola çıkarak belirli bağlamlarda söz konusu olgunun anlam oluşturma üzerindeki yansımalarını araştıran psikolojik odağını sürdürür. IPA'da veri analizi yapmanın tek bir doğru yolu olmamasına rağmen, tüm IPA araştırmaları katılımcıların deneyimlerini anlamlandırma biçimlerini göz önünde bulundurarak, bu deneyimleri sosyal ve teorik bağlamlarda yorumlamayı içeren aynı analitik odağı paylaşmaktadır (Larkin ve Thompson, 2011, s.105). IPA'nın tümevarımsal prosedürleri, araştırmacının konuya ilişkin içeriden bir bakış geliştirebilmesini amaçlamaktadır (Reid ve ark., 2005, s.22). Bir anlamda araştırmacılar düşüncelerinde yaratıcı olmaya teşvik edilmektedir. Bu esnek teknik, araştırmacının analizler sırasında beklenmedik temaları belirlemesine de olanak tanımaktadır.

IPA, standart bir tematik analizle başlayan ancak bunun ötesine geçen bir dizi ortak ilkeyle karakterize edilmektedir. IPA'nın idiyografik konumunu koruyabilmek amacıyla, vakalar arasındaki benzer kalıpları keşfetmeye geçmeden önce, her vaka birbirinden bağımsız bir şekilde kapsamlı olarak incelenmektedir. Bununla birlikte IPA araştırmaları, katılımcıların deneyime ilişkin algılarının benzer ve farklı olan yönlerine de ışık tutmaktadır (Pietkiewicz ve Smith, 2014, s.8). Dolayısıyla katılımcıların söz konusu olguyla ilgili deneyimleri içindeki yakınsama ve ıraksamaya odaklanılması doğal olarak bireysel düzeyde karşılaştırmalar yapılmasını (vakanın vakayla kıyaslanması) gerektirmektedir. IPA, metne dayanmaktadır ancak süreçte metnin ötesine, daha yorumlayıcı ve psikolojik bir düzeye geçmektedir.

IPA'daki analiz iki aşamaya ayrılabilir. Larkin ve arkadaşlarına göre, IPA analizinin birinci dereceden analiz olarak adlandırılan ilk aşamasındaki amacı, katılımcıların gözünden fenomenin detaylı bir tanımını elde etmektir. Bu aşamadaki odak noktası, belirli olgulara, olaylara, ilişkilere ve temel değerlere dikkat ederek katılımcılar için neyin önemli olduğunu anlamaktır (Larkin ve ark., 2006, s.103). Araştırmacılar, katılımcıların nesnel yorumlarını, duygusal ifadelerini ve kayda değer dil kalıplarını (örneğin, duraklamalar, metaforlar, ses tonu) tanımlayan keşfedici yorumları kaydeder. Analizin bu aşaması tamamlandığında sonuç tipik fenomenolojik araştırma bulgularına benzer görünebilmektedir.

İkinci dereceden analizde, araştırmacılar saf tanımlamanın ötesine geçerek, katılımcıların hikayelerine verdikleri öznel anlamı keşfederler (Larkin ve ark., 2006, s.104). Araştırmacılar, toplumsal, kültürel ve teorik çerçevelerdeki ilk tanımlamayı göz önünde bulundurarak daha geniş bir mercekten bakmaya başlamaktadır. Analizin bu aşamasında, IPA araştırmacıları, deneyimlerini

anlamlandırmaya çalışan katılımcıları anlamlandırma şeklinde tanımlanabilecek, temelini hermönetikten alan bir çifte yorumlama (çift hermenötik) sürecinden geçmektedir (Smith, 2004, s.40). Smith veri analizini, araştırmayla ilgili varsayımların ve katılımcıların konuyla ilgili her türlü dışavurumlarının satır satır analizi dahil olmak üzere bir dizi farklı stratejiden yararlanan; önce tek bir vaka için sonra vakalar arasında hem benzeşmeyi hem de ayırışmayı vurgulayan temaların belirlenmesiyle karakterize, yinelemeli ve tümevarımlı bir döngü olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle insan deneyiminin öznelliği ve tarihselliği, “dünya içinde olma” hali ile ilgilenme IPA’nın, deneyimi bağlam içinde araştırmaya yönelik idiyografik bağlılığını gösteren en önemli unsur olarak kabul edilmektedir (Smith ve Eatough, 2006, s.4).

Smith ve arkadaşları araştırmacıların katılımcıların ifadelerinin yorumlayıcı bileşenini keşfedebilmek amacıyla kendilerine “kişi burada ne anlatmaya çalışıyor?”, “bu ifadenin ardında soruda amaçlanandan farklı bir şey olabilir mi?” ve “burada, katılımcıların kendilerinin de farkında olmadığı bir şeyler olabilir mi?” şeklinde sorular sormalarını önermektedir (Smith ve Osborn, 2007, s.53). Smith bu tür yorumların her zaman spekülatif olduğunu vurgulamaktadır. Birinci ve ikinci dereceden analizlerin iç içe geçtiği bir analizde, paragrafın ilk bölümü katılımcıların hikayelerinin açıklayıcı yönlerine odaklanmakta, ikinci bölümü ise ifadeleri araştırmacıların yorumlayıcı teorik merceğini içerecek şekilde genişletmektedir. Araştırmacının, kodlanmış veriler üzerinden araştırılan olgu bağlamındaki her türlü algılayışın, katılımcılar için ne anlama gelebileceğine ilişkin merakı daha yorumlayıcı bir açıklamaya yol açmaktadır (Smith, 2004, s.44-46). Bu yorumlayıcı yaklaşım temalar arasındaki ilişkileri gösteren bir çerçevenin geliştirilmesi; yorumlamada tutarlılığı test etmek amacıyla temalar arası kurulan bağlantıların sık sık gözden geçirilmesi; veri özlerinin ayrıntılı yorumlarını içeren ve okuyucuyu temadan temaya götüren tam bir anlatının geliştirilmesi; son olarak, araştırmacının kendi algısal süreçleri üzerine derinlemesine düşünmesi şeklinde sıralanabilecek bir prosedürün takibini gerektirmektedir. Araştırmanın sonraki aşamalarında, verileri analiz ederken, araştırmacılar, her bir temanın tartışmasına katkı sağlayacak bir yorumlama yeteneği göstermelidir (Pietkiewicz ve Smith, 2014, s.13). Araştırmacılar temaları yaygınlık ve alaka düzeyine göre seçmeli, analitik süreç boyunca karar verme konusunda şeffaf olmalıdır. Daha önce tartışıldığı ve örneklendiği gibi, bulgularda bir benzeşme ve ayırışma dengesi temsil edilmelidir. Veriler, ayrıntılara ve güvenilirliğe dikkat edilerek, organize ve şeffaf bir şekilde sunulmalıdır.

Smith nitel araştırmanın kalitesini ve geçerliliğini değerlendirmek için bir dizi kriter belirlemiştir (Smith, 2011, s.15-18.). Buna göre, nitelikli bir IPA araştırması öncelikle teorik temelini kabul etmeli, fenomenoloji, hermönetik ve idiyografinin temel ilkelerine bağlı kalmalıdır. İkinci kriter, araştırmanın yeterince şeffaf olması, böylece okuyucunun ne yapıldığını görebilmesidir. Bu şeffaflık, katılımcıların nasıl seçildiği, görüşme programının nasıl oluşturulduğu, nasıl yürütüldüğü ve analizde hangi adımların kullanıldığı dahil olmak üzere araştırmanın tüm aşamalarının net bir şekilde ortaya konmasını içermektedir. Smith, üçüncü kriterin araştırmanın tutarlı, makul ve ilgi çekici bir analize sahip olması ve aydınlatıcı bulgular ortaya koyması olduğunu belirtmektedir. Tutarlılık, tanımlanan

temaların mantıksal olarak birbiriyle uyumlu olup olmadığını, analiz tutarlı bir argüman sunup sunmadığını ve belirsizliklerin veya çelişkilerin açıkça ele alınıp alınmadığını ifade etmektedir. Katılımcıların araştırılan olguyu zengin bir şekilde tanımlayabilme yeteneklerinden dolayı seçilmesi gerektiğini belirten Smith analiz sürecinde fark edilen tüm detaylara karşı dikkatli olunması, analiz sürecinin hem tanımlayıcı hem de yorumlayıcı analiz düzeylerini içermesi gerektiğine işaret etmiştir (Smith, 2011, s.9). Nihai kriter her bir temanın katılımcıların ifadelerinde ne sıklıkta yer aldığı, örneklem büyüklüğü dikkate alınarak belirlenmesidir. Buna göre Smith örneklemin sekizden büyük olduğu bir çalışmada her tema için en az üç katılımcıdan veya örneklemin yarısından alıntılar yapılması gerektiğini ifade etmektedir (Smith, 2011, s.17).

Analizin son aşamasında okuyucunun elde edilen üst ve alt temalara, bu temaların özünü ifade eden kısa anlatı birimlerine ilişkin okumayı yapabilmesini sağlayacak açıklıkta bir final tablosu oluşturulması gerekmektedir. IPA süreci, vaka bazında analiz ve ardından vakalar arası karşılaştırmayı içerdiğinden analizin bu son aşamasında her metin ayrı ayrı okunarak içeriğin özünü yakalayan anahtar kelimeler ve ifadeler (kodlar, anlatı birimleri) belirlenmeli ve buna uygun bir tablo oluşturulmalıdır. Bu süreçte metinden alt temalara sürekli bir geçiş yapılarak analitik yeniden okuma ve sürekli karşılaştırma yoluyla üst temalar değiştirilebilir, tablo hiyerarşik olarak yeniden yapılandırılabilir.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenilirliği

Makalenin giriş bölümünde de değinildiği üzere pozitivist araştırma (nicel) tek bir gerçekliği varsaymakta ve nicel araştırma bulguları tek bir gerçekliğe dayanmaktayken, anlama dayalı yaklaşımlar çoklu gerçekleri konu edinmekte ve sosyal gerçekliğin alternatif açıklamalarını dikkate almaktadır. Ayrıca pozitivist paradigmanda bilen (araştırmacı) ve bilinenin (özne, fail) birbirinden bağımsız olduğu kabul edilmekte ve nesnellik araştırmanın metodolojisiyle sağlanmaktayken, anlama dayalı yaklaşımlar, bilen ve bilinenin tamamen bağımsız olmadığını ileri sürmektedir. Bu açık ontolojik ve epistemolojik farklılıklar, nitel araştırmanın titizliğini değerlendirmek için farklı kriterler gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla iç geçerlilik, dış geçerlilik, güvenilirlik ve nesnelliği içeren Pozitivist değerlendirme kriterleri farklı ontolojik ve epistemolojik varsayımlarda bulunduğundan, anlama dayalı araştırmaların şeffaflığını değerlendirmek için uygun görülmemektedir. Bu bağlamda bir IPA araştırmasının kalitesini ve güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla nitel araştırmalarda önemli bir referans kaynağı olarak başvurulan Guba'nın (Guba, 1981, aktaran Anney, 2014, s.276; aktaran Moon ve ark., 2016, s.2) nitel araştırma kriterlerine başvurmak uygun görünmektedir. Lincoln ve Guba (1985) iç geçerliliğe karşılık **inanılabilirlik (credibility)**, dış geçerliliğe karşılık **aktarılabirlik (transferability)**, güvenilirlik ve nesnellik karşılık ise **onaylanabilirlik (confirmability)/tutarlılık(dependability)** şeklinde nitel araştırmalara ilişkin değerlendirme kriterleri belirlemiştir (aktaran, Moon ve ark., 2016, s.2). Bu bağlamda bir IPA araştırması için seçilen metodolojinin rasyoneli hakkında bilinçli bir yargıda bulunabilmek ve ortaya çıkan bilginin nasıl

üretildiğini tam olarak anlayabilmek amacıyla sözü edilen kriterle ilgili koşulların ne düzeyde sağlandığını belirlemek büyük önem taşımaktadır.

İnandırıcılık

İnandırıcılık, araştırma bulgularının katılımcıların orijinal verilerinden elde edilen bilgileri temsil edip etmediğini, diğer bir ifadeyle katılımcıların söylemlerinin doğruluk değerini ifade etmektedir. İnandırıcılık araştırmanın odak noktası, araştırma soruları, bağlam, katılımcı seçimi, veri toplama ve toplanan veri miktarı dahil olmak üzere araştırma tasarımının tüm yönlerini kapsamaktadır.

Nitel bir araştırmada güvenilirliği sağlamanın en önemli yollarından biri araştırmacının bilgi kaynaklarıyla uzun süreli etkileşimidir (Anney, 2014, s.276). İncelenen olguyla ilgili zengin ve detaylı veriler elde edebilmek amacıyla, belirlenen katılımcılarla farklı zaman dilimlerinde derinlemesine görüşmeler planlamak bir IPA araştırmasının önemli basamaklarından biridir. Böylece katılımcılarla geçirilen uzun süreler, araştırmacının katılımcılarla güven ilişkisi geliştirebilmesine ve veri kalitesini etkileyebilecek temel sorunları anlamasına yardımcı olmaktadır. Görüşmelerin kayıt altına alınarak bizzat araştırmacı tarafından titizlikle yazıya geçirilmesi araştırmacının verilerle ilişkisini sürdürmekte ve bulguların sunumu ve yorumlama bölümlerinin derinlemesine yapılandırılmasını mümkün hale getirmektedir. Bu yöntemle elde edilen veri setinin tekrar tekrar okunması kavramların, kodların, alt ve üst temaların belirlenmesini ve vakalar arası sürekli karşılaştırma yoluyla anlatıların en doğru temsiline ulaşılmasını sağlamaktadır. Tüm bu adımlar katılımcılarla ve katılımcılardan elde edilen verilerle uzun süreli ve derinlemesine etkileşimi mümkün kılmaktadır.

Bir IPA araştırmasında güvenilirliği sağlamanın bir diğer yolu birden çok veri ve/veya yöntem kaynağının kullanılması anlamına gelen üçgenleme (**triangulation**) yöntemidir (Moon ve ark., 2016, s.2; Onwuegbuzie ve Leech, 2005, s.286). Özellikle nitel veya nicel yöntemlere zamanlama ve önem açısından farklı önceliklerin verildiği, böylece iki veri kaynağından gelen bilgiler sentezlendiği Karma yöntem deseni metodolojik üçgenleme için önemli avantajlar sağlamaktadır.

Güvenilirliği sağlamanın bir diğer yolu araştırma süreci, analiz, bulgular ve yorumlamayla ilgili farklı bir bakış açısı sağlamak üzere uzman görüşüne (**peer debriefing**) başvurmaktır. Guba'ya (1981) göre, sağladığı farklı açılımlarla araştırmacının bilgi kaynaklarıyla daha yoğun etkileşimine izin veren uzman görüşü, araştırmacının içgörüsünün artmasına da yardımcı olmaktadır (Guba, 1981, aktaran, Anney, 2014, s.276). Veri toplama süreci, veri analiz prosedürü ve araştırma bulgularına yönelik uzman görüş ve önerileri veri analizinde göz ardı edilen herhangi bir noktanın kalmaması, katılımcıların bakış açılarının tam olarak ortaya konması açısından büyük önem taşımaktadır. Böylece katılımcıların anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak ve daha derin bilgi edinebilmek amacıyla tüm anlatıların elde edilen temalar içerisinde temsili sağlanabilmekte, ayrıca araştırmacının içgörüsünü arttıran bu aşamalar verilere ilişkin kendi önyargılarından uzak kalmasına da yardımcı olmaktadır.

Aktarılabirlik

Aktarılabirlik, araştırmada kullanılan metot ve bulguların farklı katılımcılarla birlikte farklı bağlamlara aktarılabirliğini ifade etmektedir (Lincon ve Guba, 1985, aktaran, Moon ve ark., 2016, s.2). Bir IPA araştırmasında aktarılabirlik ölçütünü karşılamak üzere araştırma bulgularının sunumunda katılımcıların düşünce ve duygularını yansıtan doğrudan alıntılar yoluyla verinin ayrıntılı betimlenmesi sağlanmalı, veri toplama, analiz ve nihai sonuçların sunumuna kadar tüm araştırma süreçleri açıklanmalıdır. Ayrıca aktarılabirliği teyit eden ikinci bir kriter olarak örneklem seçiminin nasıl yapıldığı, katılımcıların özellikleri ve görüşme koşulları detaylı olarak belirtilmeli böylece yapılacak benzer çalışmalar için ayrıntılı ve tekrarlanabilir bir çerçeve sunulmalıdır (Anney, 2014, s.277).

Tutarlılık /Onaylanabilirlik

Bir IPA araştırmasında tutarlılığın sağlanabilmesi amacıyla Lincoln ve Guba'nın (1981) önerdiği denetim ölçütünü dikkate almak; verilerin nasıl toplandığını, kaydedildiğini ve analiz edildiğini, tüm araştırma sürecinin detaylı olarak açıkladığı, ham veriler, görüşme, gözlem notları gibi her türlü dokümanın belgelendiği ve uzman incelemesi yoluyla değerlendirildiği bir süreci içermektedir (Moon ve ark., 2016, s.4; Anney, 2014, s.278-279). Uzman incelemesi ilke olarak, araştırmanın güvenilirliğini/inandırıcılığını teyit etmek amacıyla başvuru ölçütten farklı değildir. Dolayısıyla bu adımdaki uzman görüşü de araştırma sürecini ve bulgularını değerlendirmek, incelenen araştırma probleminin tüm boyutlarıyla ele alınıp alınmadığını tespit etmek, kuramsal çerçevenin tam olarak oluşturulup oluşturulmadığını belirlemek ve veri toplama işleminin metodolojiye uygun olarak yapılıp yapılmadığını kontrol etmek amacı taşımaktadır. Böylece araştırma bulgularının, araştırmacının önyargıları, motivasyonları, ilgi alanları, bakış açılarından arınmış yalnızca öznelere (katılımcıların) ve araştırma koşullarının bir sonucu olduğu olabildiğince teyit edilmiş olmaktadır. Buna ek olarak araştırmanın süreç ve sonuçlarının her aşamada birbiriyle bağlantısı ortaya konarak ileriki çalışmalar için tekrar edilebilecek/izlenebilecek bir yöntem ortaya konmaktadır. Özetle buradaki amaç ulaşılan sonuçlara ilişkin süreç ve kanıtların mümkün olduğunca şeffaf bir şekilde sunulmasıdır.

Araştırmacı Farkındalığı

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz katılımcıların söylemleriyle araştırmacının yorumlayıcı çerçevesinin dinamik bir etkileşim içerisinde olduğu analitik süreç temelinde yapılandırılmaktadır. Diğer nitel sorgulama biçimlerinden farklı olarak IPA, veri analizinin öznelliğini açıkça kabul etmekte, araştırmacı öznelliğini dışarıda tutma yerine, okuyucu için şeffaf hale getirmeye çalışmaktadır. Fook ve Gardner araştırmacı öznelliğini (refleksivite) araştırmayı etkileyebilecek altta yatan düşünce ve inançların farkında olma ve araştırma sürecinin içinde bulunan bağlamın tüm yönleri tarafından etkilendiğini fark etme yeteneği olarak tanımlamaktadır (Fook ve Gardner, 2007, s.444). Buna göre araştırılan olguya ilişkin bilgiyi çok çeşitli yollarla yaratabileceğimiz veya en

azından etkileyebileceğimizin farkında olmamız gerekmektedir. Bu süreç araştırmacının eleştirel bir içebakışla kendini değerlendirmesinin yanı sıra geçmişinin, varsayımlarının, değerlerinin ve duygularının araştırma sürecini nasıl etkileyebileceğinin de farkında olmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda araştırmacının kendi şahsi fikirlerini, tutumlarını, varsayımlarını ve incelenen olguyla ilgili önyargılarını göz önünde bulundurması büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (IPA), yaşanmış deneyimleri deneyimleyen anlam dünyasından yola çıkarak derinlemesine incelemeyi amaçlayan nitel bir yaklaşımdır. Teorik ön kabullerden uzak bir biçimde IPA yaşanmış deneyimin özne tarafından deneyimlendiği haliyle bir tasvirini elde etmeye çalışmaktadır. Anlama dayalı yaklaşımların ana eksenini koruyan IPA anlam yaratan varlıklar olarak yaratım sürecinin hem öznesi hem de anlatıcısı konumunda tuttuğu bireyin, kendisi dışındaki dünyayla aktif bir meşguliyet halinde ve buna mukabil daimî bir yorumlama çabası içerisinde olduğunu öne sürmektedir.

İlk ortaya çıktığından bu yana bedensel ve zihinsel semptomların nasıl algıladığıyla ilgili kapsamlı veriler sunabileceği öngörülerek özellikle sağlık psikolojisi alanında sıkça kullanılan bir yöntem olagelmıştır. Özellikle anlaşılması güç, karmaşık psikosomatik etkileşimler içeren ve ifade etmesi zor yaşantıları incelemek için uygun bir yöntem olduğu ancak son yıllarda yayınlanan IPA çalışmalarının sayısındaki artışla birlikte diğer birçok alanda da yaygın olarak kullanılmaya başlandığı görülmektedir (McGeehan ve McPherson, 2018, s.10).

Psikiyatri ve psikoloji düzleminde çalışırken bireylerin kişisel ve sosyal dünyalarını nasıl anlamlandırdıklarını keşfetmek büyük önem taşımaktadır. Anlama dayalı araştırmaların sosyal bilimlerde, özellikle psikoloji alanında artık geniş çapta kabul gördüğü ve önemli bir uygulama alanına sahip olduğu bilinmektedir. Çalışmada ilgili literatür ve araştırmacının analitik güvenilirliği keşfetme konusundaki pratik deneyiminden yola çıkılarak nitel yöntemler şemsiyesi altında yer alan Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz yöntemine ilişkin ortak bir bakış açısı geliştirmek hedeflenmiştir. Bu çalışma ruh sağlığı profesyonellerinin IPA'ya yönelik anlayışlarını geliştirmeyi, klinik uygulamaları için yararlı olabilecek bilgiler sağlamayı ve gelecekte yapılacak çalışmalar için uygulama adımlarının açık ve net bir şekilde belirtildiği teorik bir zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Anney, V.N. (2014). Ensuring the quality of the findings of qualitative research: looking at trustworthiness criteria. *Journal of Emerging Trends in Educational Research and Policy Studies*, 5(2): 272-281
- Arkonaç, S. A. (2006). Psikolojinin değişen paradigması ve değişmeyen sorunları. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12, (39)1-12.
- Brocki, J. M., & Wearden, A. J. (2006). A critical evaluation of the use of interpretative phenomenological analysis (IPA) in health psychology. *Psychology & Health*, 21, 87-108.
- Dallmayr, F. (2009). Hermeneutics and inter-cultural dialog: Linking theory and practice. *Ethics & Global Politics*, 2, 23-39.
- Finlay, L. (2009) Ambiguous encounters: A relational approach to phenomenological research, *indopacific journal of phenomenology*, 9(1)1-17.
- Fook, J. & Gardner, F. (2007). *Practicing critical reflection: A resource handbook*. Open University Press.
- Gadamer, H-G. (1996). Truth and method (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.) (2nd rev. ed.). London: Sheed & Ward. (Original work published in German 1960; first revised edition published 1975)
- Giorgi, A. (1997). The theory, practice, and evaluation of the phenomenological method as a qualitative research procedure. *Journal of Phenomenological Psychology*, 28, 235-260.
- Kuş., E. (2012). *Nitel-Nicel Araştırma Teknikleri*. Anı Yayıncılık.
- Larkin, M. & Thompson, A.R. (2011). Interpretative phenomenological analysis. D. Harper and A.R. Thompson (Eds.) *Qualitative Research Methods in Mental Health and Psychotherapy: a guide for students and practitioners* içinde (99-116). John Wiley & Sons.
- Larkin, M., Watts, S., & Clifton, E. (2006). Giving voice and making sense in interpretative phenomenological analysis. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 102-120.
- McGeechan, G.J., McPherson, K.E., Roberts, K. (2018). An interpretative phenomenological analysis of the experience of living with colorectal cancer as a chronic illness. *Journal of Clinical Nursing*, 27(15-16), 3148-3156.
- Merleau-Ponty, M. (2005). *Phenomenology of perception*. Routledge.
- Miller, R., M., & Minton, C., A., B. (2016). Interpretative phenomenological analysis: a contemporary phenomenological approach. *Journal of Mental Health Counseling*, 38(1), 47-61.
- Miller, R.M., Chan, C.D. and Farmer, L.B. (2018), Interpretative Phenomenological Analysis: A Contemporary Qualitative Approach. *Counselor Education and Supervision*, 57, 240-254.
- Moon, K., Brewer, T. D., Januchowski-Hartley, S. R., Adams, V. M., & Blackman, D. A. (2016). A Guideline to improve qualitative social science publishing in ecology and conservation journals. *Ecology and Society*, 21(3), 1-20.
- Narter, M. (1999). Psikoloji ve sosyal psikolojinin bilimsel gelişimi ve bugünü. Arkonaç, S. A. (Ed.), *Psikolojide yeni tartışmalar* içinde. ALFA Yayınları.
- Onwuegbuzie, A. J. & Leech, N. L. (2005). On becoming a pragmatist researcher: the importance of combining quantitative and qualitative research methodologies. *International Journal of Social Research Methodology: Theory & Practice* 8 (5), 375-387.
- Pietkiewicz, I.J., & Smith, J.A. (2014). A practical guide to using interpretative phenomenological analysis in qualitative research psychology, *Psychological Journal*, 20 (1), 7-14.
- Popper., C. (1963). *Conjectures and refutations. the growth of scientific knowledge*. Routledge Classics.

- Reid, K., Flowers, P., & Larkin, M. (2005). Exploring lived experience. *The Psychologist*, 18(1), 20-23.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and criticism and other writings*. Cambridge University Press,
- Smith, J. A. (2004). Reflecting on the development of interpretative phenomenological analysis and its contribution to qualitative research in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 1(1), 39–54.
- Smith, J. A., & Eatough, V. (2006). Interpretative phenomenological analysis. G. M. Breakwell, S. Hammond, C. Fife-Schaw, & J. A. Smith (Eds.), *Research methods in psychology* içinde (ss.322-341). Sage Publications.
- Smith, J.A. and Osborn, M. (2007) Interpretative Phenomenological Analysis. Smith, J.A (Eds.), *Qualitative psychology: a practical guide to research methods* içinde (ss.53-80). Sage Publications.
- Smith, J. A. (2011). Evaluating the contribution of interpretative phenomenological analysis. *Health Psychology Review*, (5)1, 9-27.
- Tuffour, I. (2017). A critical overview of interpretative phenomenological analysis: A contemporary qualitative research approach. *Journal of Healthcare Communications*, 2 (4), 52.